

ЦЕНТРАЛІЗОВАНА БІБЛІОТЕЧНА СИСТЕМА
ПОДІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ М. КИЄВА
Бібліотека імені Віктора Некрасова

Безсмертна зірка українського театру

(до 170-річчя від дня народження

Марії Заньковецької)

бібліографічний парц

Київ, 2024

ЦЕНТРАЛІЗОВАНА БІБЛІОТЕЧНА СИСТЕМА
ПОДІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ М. КИЄВА
Бібліотека імені Віктора Некрасова

серія: Видатні митці України

Вип. 6

***БЕЗСМЕРТНА ЗІРКА
УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ***

**(до 170-річчя від дня народження
Марії Заньковецької)**

біобібліографічний нарис

Київ, 2024

Безсмертна зірка українського театру : (до 170-річчя від дня народження Марії Заньковецької : біобібліогр. нарис / уклад. Тетяна Бондаренко ; ред. Тетяна Войкіна ; відп. за вип. Ганна Брагарник ; ЦБС Поділ. р-ну, б-ка ім. Віктора Некрасова. – Київ, 2024. – 40 с. – (Видатні митці України; вип. 6).

Біобібліографічний нарис є шостим випуском із серії «Видатні митці України» і присвячений 170-річчю від дня народження видатної української театральної актриси Марії Костянтинівни Заньковецької.

До видання включено бібліографічні описи з електронного каталогу Публічної бібліотеки імені Лесі Українки міста Києва (<http://lucl.kiev.ua/>), Національної історичної бібліотеки України (<https://nibu.kyiv.ua/>), Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного (<http://www.dnabb.org/>), сайту Української історичної книги (<http://historybooks.com.ua/>), а також використано ДБА бібліотеки імені Віктора Некрасова.

Всього подано **37** друкованих джерел інформації та **5** інтернет-джерел. Анотації надано українською мовою. Астериском (зірочкою *) позначені книги, що є у фондах бібліотек ЦБС Подільського району.

На книги, які можна читати онлайн, надається відповідне посилання.

Видання може бути корисним краєзнавцям, викладачам та студентам мистецьких навчальних закладів, мистецтвознавцям та історикам театру бібліотечним і музейним працівникам, усім, хто цікавиться біографією славетної актриси.

Відгуки, зауваження та пропозиції надсилайте за адресою:

вул. Ярославська, 32 / Волоська, 33, м. Київ, 04071

тел.: 425-05-37

e-mail: podil_nekrasov@ukr.net

Від укладача

Кожна країна має свою легендарну першу леді великої сцени. Для України такою незрівнянною зіркою стала Марія Заньковецька. Вона була окрасою національної сцени, зіркою в театральному просторі на зламі XIX-XX ст. Обдарування М. Заньковецької багатогранне – лірична героїня, актриса комедійного плану. Та справжня стихія актриси – трагедія, в якій Заньковецька сягала висот античної трагедії. Вона царювала також у побутових драмах з натуралістичним елементом. Її божа іскра вражала могутністю і щирістю. Граючи на сцені, актриса проживала життя своїх персонажів, пропускала через себе всю палітру їх почуттів, розкривала глибину людської душі. Неймовірна гра Заньковецької захоувала не тільки глядачів, а й сценічних партнерів.

Сорок років життя віддала Марія Заньковецька українській сцені, відродженню та утвердженню українського театру і українського слова. Її величали «зорею українського театру», «володаркою людських сердець», ювілеї її творчості перетворювались на великі національні свята. Творчість акторки мала велике значення для формування національного театрального мистецтва, розвитку драматургії, створення школи сценічної майстерності для наступних поколінь українських митців.

Ім'я актриси було присвоєно Львівському українському драматичному театру (нині Національний український драматичний театр ім. Марії Заньковецької, в мистецьких традиціях якого протягом століття продовжує зберігатися пам'ять про видатну українку.

Укладач: Тетяна Бондаренко

Редактор: Тетяна Войкіна

Відповідальна за випуск: Ганна Брагарник

© Бібліотека імені Віктора Некрасова

*Хто хоч раз чув її спів, то задушевно-смутий, то запально-веселий,
завжди овіяний чарами народної пісенної манери, хто бачив,
як майже буквально літає вона в огненному танці,
той ніколи цього не забуде*
Максим Рильський

Схід зірки

Будинок Адасовських у селі Заньки Ніжинського повіту

Марія Костянтинівна Адасовська (Заньковецька – творчий псевдонім) народилась в селі Заньки Ніжинського повіту Чернігівської губернії 4 серпня (23 серпня) 1854 року. Дівчинка була вже п'ятою дитиною у родині збіднілого дворянина Костянтина Адасовського і міщанки з Чернігова Марії Нефедової. Батько Марії був нащадком козацької старшини, яка згодом отримали дворянський титул та працював суддею.

Батько актриси – Костянтин Адасовський

Дитинство Мані – так її пестливо називали вдома – минало серед селян і розмаїтих барв природи. До улюбленого ставу дівчинки вела широка алея, обабіч якої струнко вишикувались тополі, а із самого плеса (так здавалося малій) виходили бавитися русалки. Саме таку картину малювала багата уява дівчинки, а все завдяки бабусиним казкам та легендам, якими вона забавляла малечу, а ще співала їй дивовижних українських пісень. Так у її свідомість входили образи майбутніх героїнь, засновуючись на проникливому співчутті, на чистих почуттях і відчуттях, на безмежному багатстві народної творчості, виплеснутому у піснях, переказах, легендах, повір'ях.

Марія росла жвавою дівчиною. Всю домашню роботу вона могла виконувати без сторонньої допомоги, а згодом багато чого навчилася і у батьковому польовому господарстві. За щирю вдачу, добре серце панську дочку любили в селі. Вона ж відповідала своїм землякам взаємністю. Здається, не було жодної господині в Заньках, куди б вона не заходила або ж з якоюсь допомогою, або ж просто від бажання поспілкуватися, ближче дізнатися про болі і радощі життя хліборобів.

З десяти років Марія почала навчання у приватному пансіоні Осовської в Чернігові. На той час програма цього закладу відзначалася досить серйозним рівнем викладання широкого спектра дисциплін. Дівчинка з великим задоволенням поринула у світ знань, але більше за все любила імпровізувати зі своїми подругами на уроках танців, занять пантомімою. Дівчатка самі собі ставили невеличкі п'єси, різні етюди і з великим задоволенням їх виконували.

*Мати актриси – Марія
Адасовська (Нефедова)*

Серед її учителів у Чернігівському пансіоні був Микола Вербицький – український поет і громадський діяч, співавтор вірша, що став гімном України, приятель Шевченка, Марковича, Куліша... Він говорив учням про красу рідної мови, знайомив із творчістю Котляревського та Шевченка... Завдяки йому Маня Адасовська відчула себе україночку і вирішила стати співачкою. А драматичним гуртком керував уславлений байкар Леонід Глібов. Її першою роллю стала дівчинка-сирітка із казки «Донька Коцюба».

Сім'я Адасовських завжди відзначалася гостинністю. У них завжди збиралося багато молоді, приїжджали студенти, товариші братів по навчанню. Батько Марії Костянтин Костянтинович мав чудовий голос, соковитий баритон, а Марія – сильне меццо-сопрано. Удвох вони часто влаштовували для гостей сімейні концерти. На великі храмові свята батько запрошував до себе студентів із Ніжина. Збірним хором вони розучували концертні номери, особливу увагу приділяли творам духовної музики. Справжнім потрясінням для селян ставали ті виступи, коли хор під орудою К. Адасовського розпочинав спів на церковному криласі. Краса і гармонія голосів, поєднуючись з урочистістю літургії, викликала сльози замилювання і благоговіння.

Юна Марія

Коли дівчинці виповнилося шістнадцять років, постало питання про подальше серйозне навчання. Марія прагнула вступити до консерваторії, аби професійно вчитися співу. Але батьки їй слухати не хотіли про майбутню кар'єру дочки як співачки. Звісно, вони не могли не помічати артистичних здібностей своєї доньки, не могли не бачити, що їй уже замало церковного співу та аматорських вистав, але вважали кар'єру співачки принизливою для дівчини дворянського походження.

Поривання вродливої дівчини до артистичного світу відзначив свого часу і молодий офіцер Олексій Антонович Хлистов, який бачив її на ніжинських виставах. Пропонуючи руку і серце Хлистов обіцяв нареченій підтримувати її, допомагати вибудовувати кар'єру. Так у сімнадцять років вона стала дружиною артилерійського офіцера й опинилася в Бессарабії, у фортеці Бендери. Чоловік, який так яскраво перед весіллям розмальовував свою підтримку театру, безапеляційно заявив, що єдина роль, яку має виконувати жінка, – бути слухняною дружиною і матір'ю. Їхнє сімейне життя не склалося. Якось під час чергового з'ясування стосунків Хлистов сильно побив вагітну дружину – Марія втратила дитину і стала безплідною.

Старша сестра Лідія (ліворуч) завжди залишалася для Марії найкращою подругою

Марії довелося тимчасово облишити думки про велику сцену і задовольнятися аматорськими виставами.

Микола Садовський

Раптові зміни відбулись, коли у фортецю приїхав молодий військовий, який за відвагу при битві на Шипці отримав Георгієвський хрест. Красивий, з чудовим голосом й артистичними здібностями, які уже були випробовані на аматорській сцені, він став учасником театральних вистав, до яких долучив і Марію Костянтинівну. Вони грають закоханих Наталку і Петра в «Наталці Полтавці» Івана Котляревського, ставлять живі картини на сюжети подій Російсько-турецької війни. Це був Микола Садовський (справжнє прізвище Тобілевич). Обидва мають великий успіх і друзі радять їм йти на професійну сцену.

Згодом чоловіка Марії Костянтинівни перевели служити до фортеці Свеаборг, на однойменному острові біля Гельсінгфорса – теперішні Гельсінки (Фінляндія). У Марії Костянтинівни з'явилася можливість їздити до Гельсінгфорса і брати уроки співу в місцевому відділенні Петербурзької консерваторії, у професора Гржималі. Всі захоплювалися її чудовим голосом, але, на нещастя, уже у перший рік праці на сцені вона захворіла на дифтеріт, після якого тембр колись такого сильного меццо-сопрано значно змінився на гірше.

1876 року Марія вийшла на сцену Ніжинського театру. До кінця свого життя не поривала зв'язків з театральним колом Ніжина, де вона мешкала постійно протягом 1902–1924 років та з перервами, повертаючись після гастролей, до 1932 року. В Ніжині вона мала свій будинок, який зберігся дотепер.

Елісаветградський театр відомий як «театр корифеїв»

У 1881 році царський уряд дозволив ставити п'єси українською мовою. Цього ж року Марко Кропивницький заснував у Єлисаветграді (нині – Кропивницький) театр і запросив до нього Марію. У настроях молоді жінки переважали тривога і сумніви щодо того, чи правильний вона зробила вибір. Важко було відчувати на собі і тогочасну жіночу безправність, адже у ті часи жінка не мала власних документів, паспорта, а якщо вона хотіла подорожувати сама, то їй треба було випросити письмовий дозвіл на це у батька,

або чоловіка. Олексій Хлистов дав дружині «вид на проживання» строком лише на три місяці, і по закінченні цього терміну, він мав право повернути неслухняну дружину додому.

Розквіт таланту

27 жовтня 1882 року відбувся її сценічний дебют, де вона виконувала роль Наталки Полтавки у першому українському професійному театрі. Успіх був надзвичайний. Сталося небувале: оркестр перестав грати, аби послухати дебютантку. А після наступної вистави розчулений керівник трупи Марко Кропивницький зняв із пальця перстень і подарував актрисі зі

словами: «Заручаю тебе, Марусенько, зі сценою. Тепер мені є для кого писати драми». Марія перстень цей носила все життя.

Пізніше М. Заньковецька (вона взяла цей псевдонім на згадку про минуле і щасливе дитинство в улюблених Заньках) працює в найпопулярніших і найпрофесійніших українських трупах М. Кропивницького, М. Старицького, М. Садовського, П. Саксаганського, І. Карпенка-Карого.

Панас Саксаганський, Микола Садовський та Марія Заньковецька

1883 рік. Перші гастролі Заньковецької в Харкові. Марко Кропивницький ставить п'єсу «Глитай, або ж Павук». Заньковецька, що грала Олену, чисту, уразливу душу, доведена злим і підлим світом до божевілля, познайомившись із харківським психіатром Ковалевським, їздить з ним на Сабурову дачу – у психіатричну лікарню – і спостерігає там за пацієнтками, щоб краще зрозуміти і зіграти свою героїню. Гастролі пройшли більш ніж успішно, трупа перебирається до Києва – і там генерал-губернатор, угледівши у спрямованості трупи «крамолу», забороняє акторам виступати на Київщині, Полтавщині, Чернігівщині, Поділлі та Волині. Головним «полем діяльності» на 10 років стає Харківська губернія.

М. Заньковецька у виставі «По ревізії» (друга справа)

Уже з перших ролей актриса проявила надзвичайну гнучкість та експресію свого таланту, вміння жити життям своїх героїнь, ототожнювати себе з ними, відчувати їх страждання і радощі так сильно, як свої власні. У цьому крилась сила її таланту. І цей неперевершений дар вона доповнювала прекрасною пластикою, вмінням виразно рухатись, майстерно використовувати свій глибокий низький голос. Завдяки цьому вона мала емоційний контакт з глядачами, які плакали і сміялись разом з нею. Свої костюми створювала на папері сама, а вже з ескізів їй шили вбрання. В її образах не було нічого штучного, наприклад, для ролі циганки Ази, Марія Заньковецька сама виміняла у ромів браслети, сережки і срібні дукачі.

Марія у постановці «Глитай, або ж павук»

*Марія Заньковецька в ролі Ївги
Цвіркун в опереті Миколи Лисенка
«Чорноморці»*

На українській сцені діяли найталановитіші, найяскравіші особистості того часу. Марко Кропивницький – «батько українського театру». Михайло Старицький – «всеросійський інтелігент», який віддав театрові різнобічні таланти і всі матеріальні кошти. Іван Карпенко-Карий, що підніс українську драматургію до філософського осмислення життя. Панас Саксаганський – фундатор високої театральної культури. Микола Садовський – будівничий нового українського театру.

Це було «коло Заньковецької Марії». Вона стала душею театру. Завдяки активній участі Заньковецької окремі трупи поступово об'єднувались, утворюючи єдиний колектив професійного українського театру.

Нечуваний успіх

Наприкінці 1886 року Марія Заньковецька виступала з трупю Марка Кропивницького у Петербурзі. Виступ «української трупи» став театральною подією року. Лише «Наймичку» на столичному кону ставили 22 рази.

Українські актори трупи Марка Кропивницького під час гастролей у Петербурзі, 1886 р.

Ліворуч за столом – М. Садовський, праворуч – М. Заньковецька

Заньковецька в ролі циганки Ази у п'есі Старицького «Циганка Аза»

1887 року, з не меншим успіхом, пройшли виступи в Москві. В цей час український театр довів, що він може стати як рівний з російським, а в дечому перевищити його. Справа в тому, що на той час ще не існував московський Художній Театр (з'явився у 1888 році), що склав собою перший акторський ансамбль психологічно-натурального напрямку, але такий вже був складений на той час Марком Кропивницьким.

Три місяці гастролей росією мали нечуваний аншлаг. Настільки, що навіть російський цар Олександр III запропонував Заньковецькій перейти в імператорський театр і призначив платню 24 тисячі рублів. «Я не проміняю на 24 тисячі рублів 24 мільйони (кількість українців у той час)», – відповіла Марія.

Марія Заньковецька у «Наймичці»

Чехов вперше побачив актрису під час гастролей у Москві у ролі Софії («Безталанна»), і ще до знайомства у листі до брата він написав: «Заньковецька – страшна сила!».

Кохання з присмаком драми

Історія життя Марії Заньковецької – це історія любові. Велике кохання до Миколи Садовського, яке дало їй багато щасливих і гірких хвилин, своїми драматичними колізіями перегукувалось з сюжетами п'єс, в яких вона грала.

1887 року церковний шлюб з Хлистовим нарешті було розірвано, але при розлученні Марії Костянтинівні довелося взяти всю провину на себе, а це, за тодішніми законами, позбавляло жінку права довічно вийти заміж удруге. Вона так ніколи і не змогла стати «законною» дружиною Садовського – єдиного чоловіка, якого кохала все життя.

Однак і Микола Садовський, природжений лідер, значну частину свого творчого життя присвятив підтримці й розвитку її таланту (як партнер, художній керівник, режисер, антрепренер). Для нього на першому місці завжди була театральна справа, інтереси колективу. Сильний, вольовий, принциповий за характером, він завжди поводився як повноправний господар. Далеко не другорядним було й те, що своїм талантом та яскравою зовнішністю Микола Карпович приваблював надмірну увагу залицяльниць, давав Марії Костянтинівні приводи для численних образ. І тільки на сцені оживала її зболіла душа.

Роман двох зірок тривав майже 30 років! Спершу пристрасний, жагучий зв'язок надихав обох на нові творчі звершення. Вони придбали невеликий хутір Жердова поблизу залізничної станції Бобрик (нині Київська обл.). У будинку, який вони називали «Марусиним куренем», пройшли найкращі роки життя Заньковецької. Тут завжди було людно, двері були для гостей завжди відчинені.

У 1905 році Садовського запросили до Галичини, щоб він очолив театр «Руська бесіда». Заньковецька переїхала вслід за коханим. А вже у 1907 році Марія Костянтинівна створила Перший український стаціонарний театр М. Садовського. Він розмістився в приміщенні Троїцького народного дому в Києві.

Марія Заньковецька та Микола Садовський

Потім сталося розчарування і почалася драма. Садовський-Тобілевич «гуляв», каявся, Заньковецька терпіла, прощала, наостанок пішла і від нього, і з його театру. Пішла на межі самогубства.

Він «на зло» одружився, народив двох синів, але так і не пристав до офіційного сімейного вогнища – метався між коханками й театрами, все шукаючи творчого натхнення без Марії. Не знайшов. І після кількох років життя без неї до неї ж і повернувся. Ще й з молодшим сином. Марія прийняла обох Садовських-Тобілевичів – коханого Миколу та його сина. Виховувала хлопчика, як рідного, опікувалася ним. А от його велелюбний батько продовжував опікуватися молодими акторками. І знову одружився – знову не з Марією... Вона важко це переживала.

Після розриву з М. Садовським у 1909–1915 рр. Заньковецька виступала з різними театральними трупамі, але в жодну з них не входила. Зрідка грала в Києві, гастролувала в Москві.

Восени 1915 року Марія Заньковецька вступила в трупу під назвою «Товариство українських артистів за участю М. Заньковецької і П. Саксаганського на чолі з І. Мар'яненком». Всю осінь з великим успіхом вона виступала в одеському театрі «Гармонія».

Сорок років тріумфу

Від вистави до вистави зростала слава Марії Заньковецької, мистецтво якої живилося народною любов'ю, всебічним розумінням селянського життя, котре вона знала глибоко, до дрібниць. Актриса створила неперевершену галерею сценічних образів – знедоленої, безталанної, багатостраждальної української жінки, наймички-кріпачки, оганьбленої покритки, які в її виконанні піднеслися до загальнолюдських типів. Марія Костянтинівна перша розкрила духовне багатство жінки з народу, її життєстверджувальний оптимізм, гумор, її потяг до щастя.

Актриса надзвичайно широкого творчого діапазону, Заньковецька створювала образи, проникнуті справжнім драматизмом і запальною комедійністю: Христина, Софія («Наймичка», 1986; «Безталанна», 1887, Карпенка-Карого), Оксана, Олена, Зінька («Поки сонце зійде, роса очі виїсть», 1882; «Глитай, або ж Павук», 1883; «Дві сім'ї», 1894, М. Кропивницького), Наталка («Лимерівна» Панаса Мирного, 1982), Катря, Аза, Цвіркунка («Не судьба», 1889; «Циганка Аза», 1892; «Чорноморці», 1882, М. Старицького), Галя («Назар Стодоля», 1882, Т. Шевченка), Наталка, Терпелиха («Наталка Полтавка», 1882, 1912, І. Котляревського) та ін.

Марія Заньковецька в ролі Наталки Полтавки

Сорок років Заньковецька віддала українській сцені й утвердженню національного театру та українського слова. Її називали «зорею українського театру». Саме завдяки таким щедро обдарованим особистостям, як Заньковецька, український театр у 1880-х рр. відігравав провідну роль у суспільному й культурному житті народу. Він став місцем розвитку української мови, літератури, музичного мистецтва, адже тільки тут тоді лунало українське слово. Він був українським життєдайним мистецьким осередком, який гуртував навколо себе громадські й культурні сили у просторі тодішньої російської імперії. Своїми виставами, що перетворювалися на мистецько-політичні акції, театр відроджував національну самосвідомість, допомагав українцям відчувати себе спільнотою, яка має майбутнє.

Ніхто інший з українських акторів кінця XIX – початку XX ст. не привертав до себе стільки уваги, як Марія Заньковецька. Її друзями були майже всі відомі українські письменники та культурні діячі того часу – як старшого покоління, так і молодшого. Для неї писали п'єси М. Кропивницький, М. Старицький, І. Карпенко-Карий, Панас Мирний, Олена Пчілка, Б. Грінченко, Л. Яновська та ін. Її хотіла бачити героїнею своєї п'єси «Блакитна троянда» Леся Українка.

Подвижниця театру

Значення М. Заньковецької у становленні та розвитку української культури високо оцінили І. Франко та М. Коцюбинський. Її визнали «національним велетнем в історії відродження української нації» такі відомі політичні діячі, як М. Грушевський, С. Петлюра, С. Єфремов, І. Стешенко. Для них вона була насамперед духовною дочкою Т. Шевченка, уособленням самої України.

Коли відбулась революція, Марія Заньковецька активно брала участь у становленні нового українського театру. Будучи відомою актрисою, вона дуже багато робила для розповсюдження знань, умінь і навиків театральної гри. За її допомогою в Ніжині було створено народний хор, симфонічний оркестр.

Після Лютневої революції 1917 року вона гастролювала по Україні, даючи вистави за найнижчими цінами, щоб на них могли потрапити всі охочі. Але смерть матері змусила її перервати виступи, до того ж на похоронах акторка сама застудилася. Запалення легенів надовго вклало у ліжко, а одужання все не йшло. Остаточою оговтатися від хвороби так і не вдалося. А через ослаблений імунітет став розвиватися туберкульоз.

Марія Заньковецька в останні роки життя

У 1918 р. вона організувала народний театр «Український театр під орудою М. К. Заньковецької». Разом з Саксаганським організувала Народний театр у Києві, на базі якого у 1922 р. було створено театр ім. М. Заньковецької (тепер Львівський Національний Академічний український драматичний театр ім. Марії Заньковецької).

У 1922 р. українська громадськість відзначала 40-річний ювілей сценічної діяльності М. Заньковецької, який переріс у велике національне свято. Це, власне, було підбиттям підсумків творчого життя актриси: тоді вона востаннє вийшла на сцену. Її вітали шанувальники не тільки з України, а й із-за кордону. За багаторічне громадянське й мистецьке подвижництво її першою було відзначено почесним званням народної артистки України.

Також було і кіно в житті Заньковецької. Так у 1923 році Марія знялася в одному з перших українських кінофільмів – «Остап Бандура».

Однак прогресуюча хвороба змусила кинути улюблену справу. Тому її квартира стала творчим клубом, куди приходили друзі, колеги і просто знайомі. Тут бували артисти Саксаганський, Левицький, Мар'яненко, Юра, Ужвій, академіки Богомолець, Заболотний, художники Їжакевич, Фомін та інші. Тут пройшли останні 16 років життя актриси. У цей час Садовський часто приходив під двері акторки і сидячи впрошував: «Маню, впусти!». Та всі сили на прощення були вичерпані.

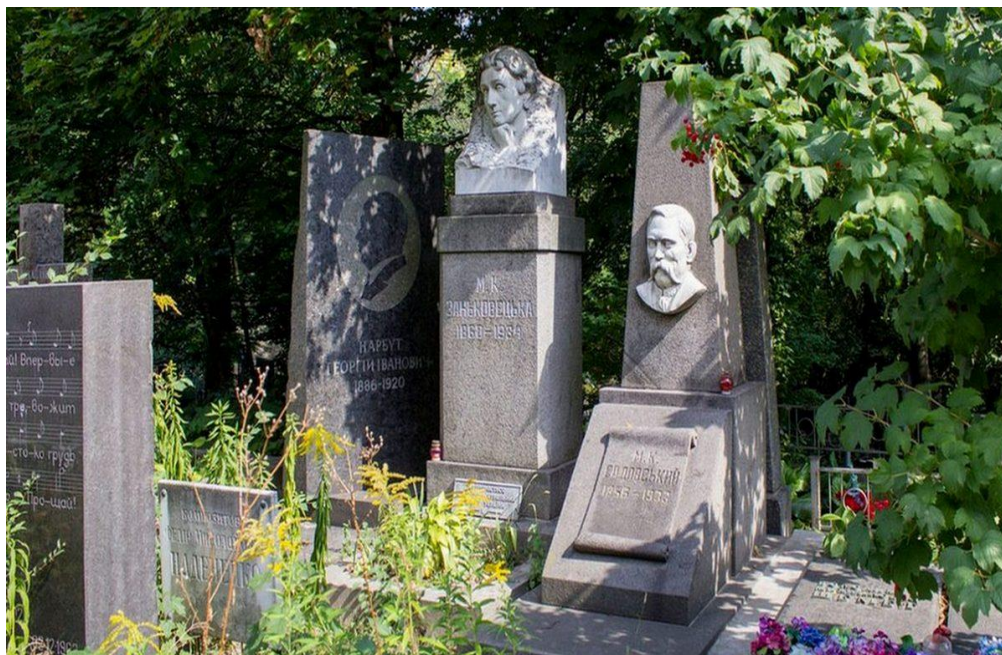

В останні роки Марія Костянтинівна майже не вставала з ліжка. Знала, що смерть вже скоро прийде до неї, проте ставилася до цього спокійно. Не стало видатної акторки 4 жовтня 1934 року. Поховали її біля могили Садовського (актор помер 7 січня 1933-го) на Байковому кладовищі.

Незабуття

Давно немає Марії Костянтинівни Заньковецької, але ясний промінь її яскравого таланту доносить до нас високу правду про ту прекрасну артистку, яка була і залишається славою і гордістю не лише українського театру, а й усього українського народу.

Її ім'ям названі вулиці в Дніпрі, Києві, Ковелі, Коломиї, Львові, Кропивницькому, Ніжині, Луцьку, Одесі, Ужгороді, Червонограді, Чернівцях, Чернігові, Умані, провулок у Полтаві.

Могила Марії Заньковецької на Байковому кладовищі в Києві

Пам'ятник Марії Заньковецькій у Міському саду в Києві

Меморіальний Будинок-музей Марії Заньковецької

Перлина українського театру Марія Костянтинівна Заньковецька доживала свій вік на околиці Києва, в Деміївці, по вулиці Велика Васильківська, 121 (на фото). На другому поверсі маленького будиночка, у вологій і холодній квартирі було завжди чисто і багато квітів. Сюди 1923 року завітали з театру «Березіль» молоді митці В. Василько і Л. Гаккебуш. Марія

Костянтинівна особисто передала їм для музею документи, афіші, фотографії, сценічні костюми. З них започаткувалась оригінальна колекція.

Тут у 1960 році відчинилися двері для відвідувачів меморіальної квартири Марії Заньковецької, експозиція якої складалась зі скарбів колекції, що вже належала тоді Державному музеєві театрального, музичного і кіномистецтва України. Згодом дім української актриси було знесено. А 1989 року у реконструйованому приміщенні відродився Будинок-музей Марії Заньковецької. В ньому розмістилась експозиція про життя і творчість актриси, її меморіальна квартира, театральна вітальня.

Меморіальний музей М. Заньковецької в с. Заньки

Заньківський меморіальний музей М. К.Заньковецької відкритий у 1964 році в с. Заньки, де народилася і провела юнацькі роки артистка. У будинку, в якому жила в дитинстві Марія Заньковецька, зібрані її особисті речі (рояль, шкатулка, дзеркало, сумочка, підстаканник, тарілки, мереживо власної роботи та ін., костюми в яких вона грала ролі), фотографії, книги, вирізки з газет, спогади про народну артистку.

Пам'ятник Марії Заньковецькій в Ніжині

У м. Кропивницькому діє пластовий дівочий курінь ім. Марії Заньковецької.

***Національний Академічний Український Драматичний театр
імені Марії Заньковецької***

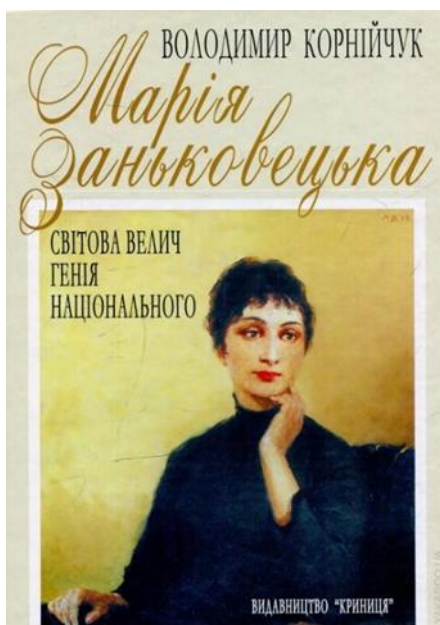

У 1944 р. до Львова наказом уряду перевели на постійне перебування театральну трупу імені Марії Заньковецької і з цього часу театр називають саме так.

У березні 2021 року Марія Заньковецька стала однією з 36 українок, обличчя та силует яких стали праобразом української серії ляльок «Барбі» – «Barbie: Пані України».

19 квітня 2023 року пройшло перейменування вулиць та провулків в місті Краматорськ та прилеглих селах. Таким чином вулиця Наді Курченко була перейменована на вулицю Марії Заньковецької.

Бібліографічні джерела:

*Корнійчук, В. Марія Заньковецька : світова велич генія національного : мистецтвознавче дослідження / Володимир Корнійчук ; передм. Л. Андрієвського. – 3-тє вид., доп. – Київ : Криниця, 2015. – 495 с. : іл., портр.

Марія Заньковецька (04.08.185 – 04.10.1934) – геніальна українська актриса, одна із знакових постатей в сузір'ї звершень світової театральної культури, яка походила зі старовинного дворянського роду Адасовських. Її творчий псевдонім – знак сердечного зв'язку із селом Заньки на Чернігівщині, де вона народилася і зростала.

Автор вперше дослідив психологічні особливості творчості актриси, проникнув у таємниці її сугестивно-гіпнотичного впливу на глядача, всебічно відобразив його у своїх роздумах, а також, використовуючи спогади сучасників та кращі здобутки новітніх дослідників, розкрив особливості її виняткового і дивовижного обдарування, колосальний арсенал сценічних виражальних засобів.

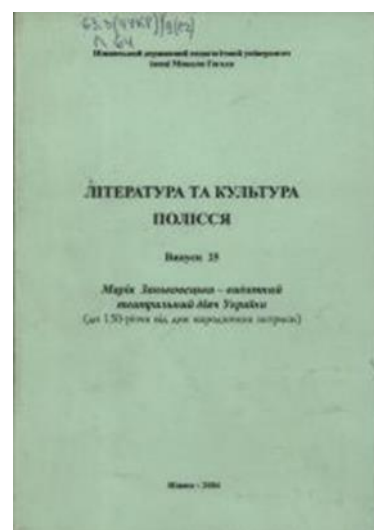
Ця книга допомагає досягнути чари акторського генія Марії Костянтинівни Заньковецької – неперевершеної зірки національного українського театру на зламі двох епох, вікопомних для світової історії та історії України, і засвідчує її визначний внесок в українське театральне мистецтво.

Література та культура Полісся. Вип. 25 : Марія Заньковецька – видатний театральний діяч України (до 150-річчя від дня народження актриси) / відп. ред. і упоряд. Г. В. Самойленко. – Ніжин : Видавництво НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. – 203 с.

Читати

онлайн

: http://www.ndu.edu.ua/images/stories/polissya/p_25.pdf

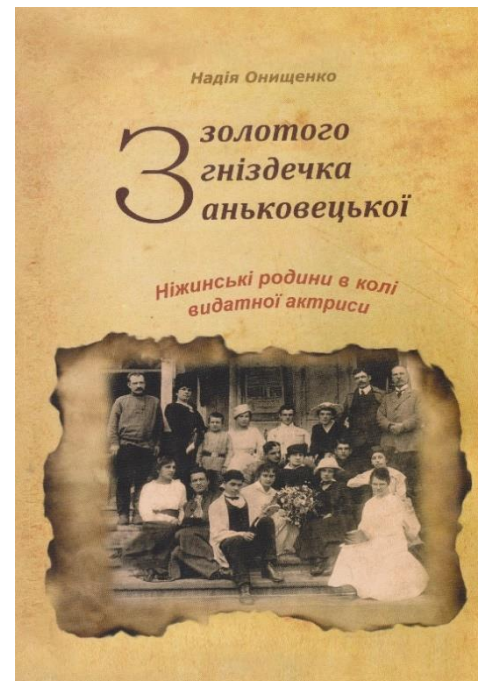

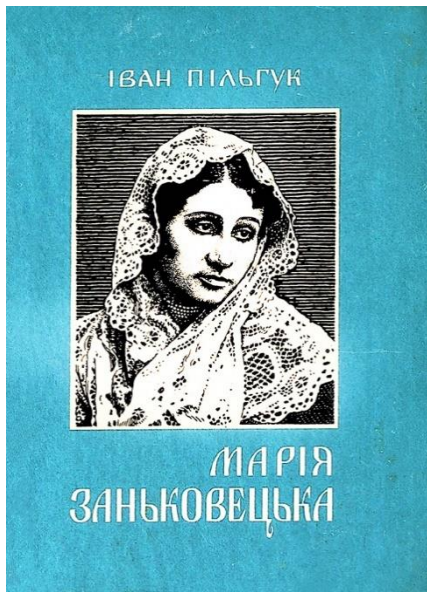

Мандрика, В. Марія Заньковецька – перша народна артистка України / Василь Мандрика, Валерій Кирилук. – Ніжин : Видавництво НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. – 152 с. : іл., портр.

Онищенко, Н. З золотого гніздечка Заньковецької : ніжинські родини в колі видатної актриси / Надія Онищенко ; Ніжин. Держ. ун-т ім. М. Гоголя ; Центр. гуманіт. співпраці з українською діаспорою, б-ка ім. акад. М. О. Лавровського. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2020. – 72 с.

Збірник публікацій про Марію Заньковецьку та ніжинські родини у колі великої актриси. У цій книзі подаються публікації авторки про Марію Заньковецьку в різних періодичних виданнях. Деякі з цих своєрідних нарисів були оприлюднені ще в минулому столітті.

Пільгук, І. Марія Заньковецька : роман / Іван Пільгук. – Київ : Радянський письменник, 1978. – 330 с.: іл. – (Бібліотека Ростислава Пилипчука).

Про тернистий життєвий та творчий шлях славетної театральної актриси.

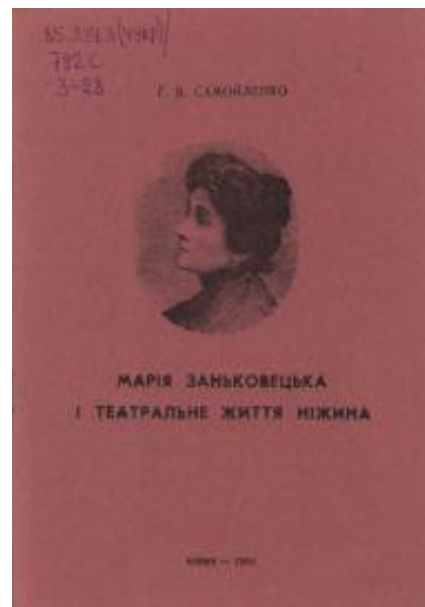
Самойленко, Г. В. Марія Заньковецька і Поліський край / Г. В. Самойленко ; Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. В. Гоголя. – Ніжин : [б. в.], 2004. – 159 с. : іл.

Книга присвячена життю і творчості видатної української актриси Марії Заньковецької, її зв'язкам з Поліським краєм та діяльності, пов'язаній з розвитком театрального мистецтва на Чернігівщині.

Самойленко, Г. В. Марія Заньковецька і театральне життя Ніжина / Г. В. Самойленко. – Ніжин : НДП, 1994. – 56 с.

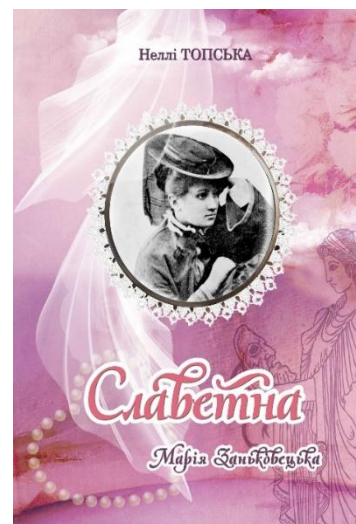
У книзі висвітлюється життя і сценічна діяльність Марії Заньковецької в Ніжині, розкривається її роль у створенні театральних колективів міста, вперше подається матеріал про багатьох визначних діячів мистецтва кінця XIX – початку XX ст.

Талан : життя і творчість Марії Заньковецької / упорядк. Н. Бабанської, Г. Лещенко, К. Шевякової. – Київ : Мистецтво, 2004. – 288 с. : іл. – (До 150-ліття від дня народження Марії Заньковецької).

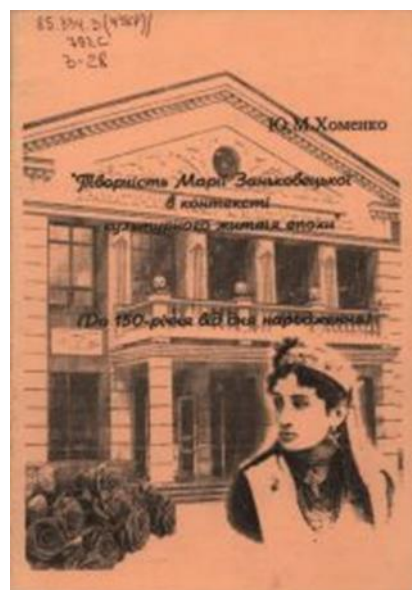
Топська, Н. Славетна Марія Заньковецька : для серед. та ст. шк. віку / Неллі Топська. – Київ : ТОВ «КТБ «Альфа», 2020. – 64 с. : фотоіл., портр. – (Український інститут книги).

Книга розповідає про життя славетної актриси Марії Заньковецької, котра стала культовою фігурою вітчизняного театру: створені нею образи несуть у собі яскраву національну символіку та кращі риси української ментальності. І разом з тим Заньковецьку називають актрисою світового масштабу, бо її сценічні почуття були неповторними у своїй глибинній правді та дивовижній пристрасті, художній витонченості та щиросердності. Вона не могла жити без сцени і не могла жити без любові, саме тому великій Марії вдалося увічнити не лише своє високе мистецтво, а й своє болісне кохання.

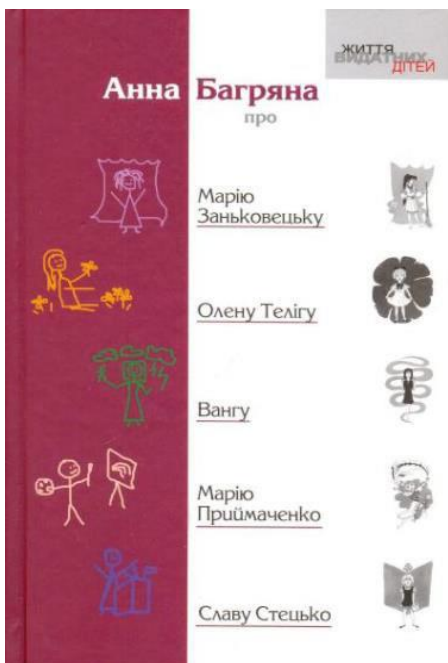

Хоменко, Ю. М. Творчість Марії Заньковецької в контексті культурного життя епохи : семінарій / Ю. М. Хоменко ; ред. Г. В. Самойленко ; Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. В. Гоголя. – Ніжин : [б. в.], 2004. – 26 с.

Посібник присвячений геніальній українській актрисі Марії Заньковецькій. Визначена роль актриси в історії українського та світового театру, запропоновані методичні рекомендації із засвоєння її творчої спадщини.

***

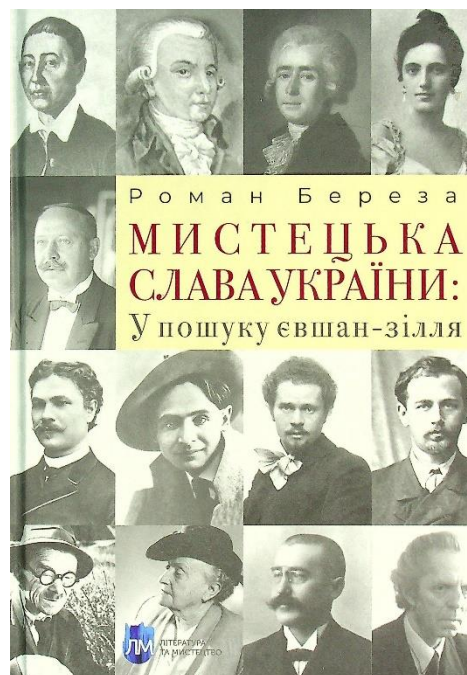

*Багряна, А. Маленька Ляпутета : (дитинство Марії Заньковецької) / Анна Багряна // Анна Багряна про Марію Заньковецьку, Олену Телігу, Вангу, Марію Приймаченко, Славу Стецько : оповідання. – Київ, 2010. – С. 4–21. – (Життя видатних дітей).

Щоби стати відомою особистістю, слід сумлінно розвивати свій талант та рішучу волю вже в юному віці. Підтвердженням цього є розповідь письменниці Анни Багряної про дитинство Марії Заньковецької – талановитої української актриси, яку вирізняла любов до рідної землі й природи та непереборне прагнення досягти своєї мети.

*Береза, Р. Заньківська «грішниця» (Марія Заньковецька) / Роман Береза // Мистецька слава України : у пошуках євшан-зілля. – Львів, 2021. – С. 125–146 : фото.

У книзі у формі есе-розповіді зображено життя і творчість видатної української театральної актриси Марії Заньковецької.

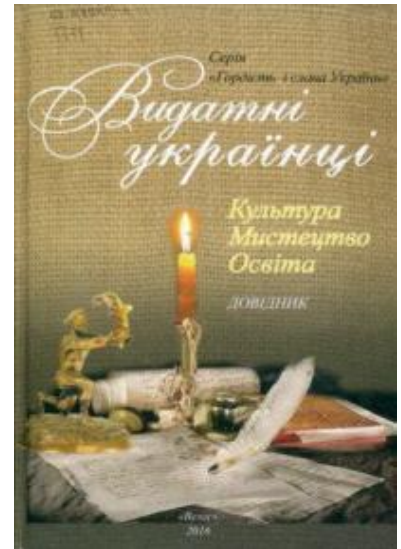
Вергеліс, О. А. Заньковецька М. К. : 1854 – 1934 / Олег Вергеліс ; відп. за вип. Ю. Ковальський // Театр, де розбиваються серця : ретро-сюжети. – Київ, 2017. – С. 11–39 : іл. – (Глядацький зал).

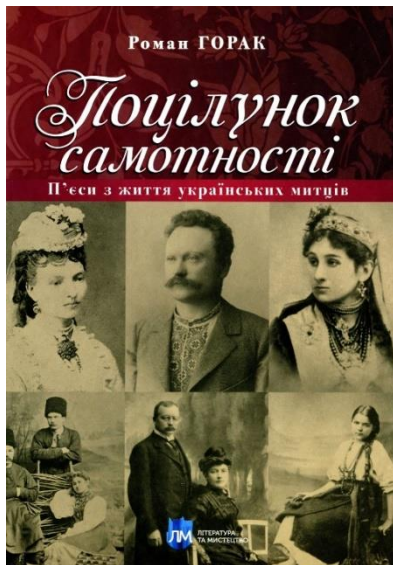
Книга театрального критика Олега Вергеліса «Театр, де розбиваються серця» – це авторський погляд на творчу долю Марії Заньковецької, однієї з найвидатніших українських акторок ХХ століття.

Марія Заньковецька (Марія Костянтинівна Адамовська) // Видатні постаті в історії України XX ст. : короткі біографічні нариси. – Київ, 2011. – С. 142–145 : іл.

*Заньковецька Марія Костянтинівна (1854–1934) : актриса і театральна діячка // Видатні українці. Культура. Мистецтво. Освіта : довід. – Київ, 2016. – С. 113–116 : іл.

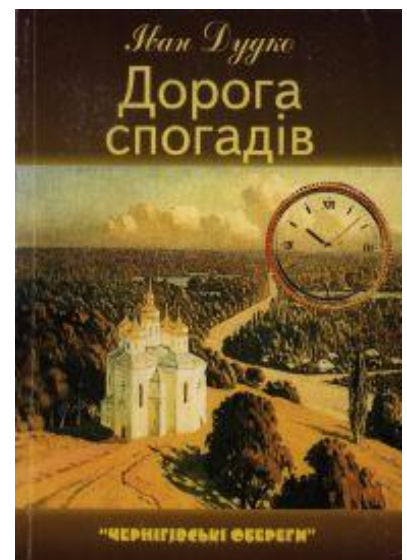

*Горак, Р. Актриса / Роман Горак // Поцілунок самотності : п'єси з життя українських митців. – Львів, 2021. – С. 219–264 : фото.

До книги увійшла п'єса про непросте особисте життя видатної української театральної актриси Марії Костянтинівни Заньковецької.

Дудко, І. Рояль Марії Заньковецької : нариси / Іван Дудко // Дорога спогадів. – Чернігів, 2002. – С. 57–62.

Нарис присвячений талановитій актрисі, яка прославилася Україну на терені театрального мистецтва.

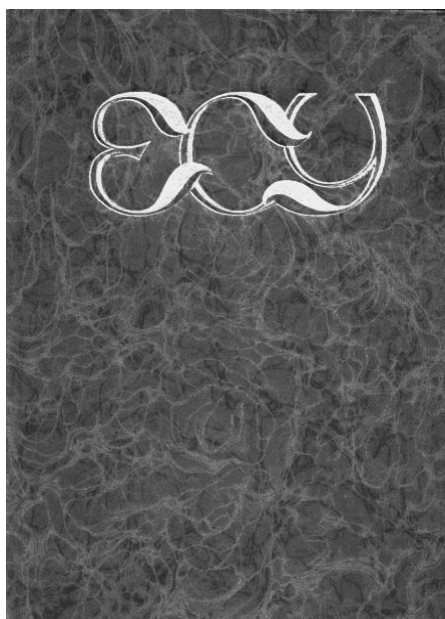
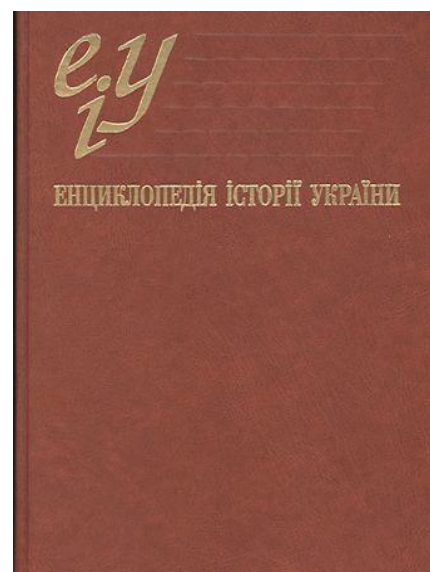

Кагарлицький, М. Безсмертя – їй ім'я / Микола Кагарлицький // Наодинці з совістю : образи діячів української культури. – Київ, 1988. – С. 10–23.

Про видатну театральну актрису – Марію Костянтинівну Заньковецьку.

Лазанська, Т. І. Заньковецька Марія Костянтинівна / ред. кол. : В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України : у 10 т. // Енциклопедія історії України. – Київ, 2005. – Т. 3 : Е–Й. – С. 248–249.

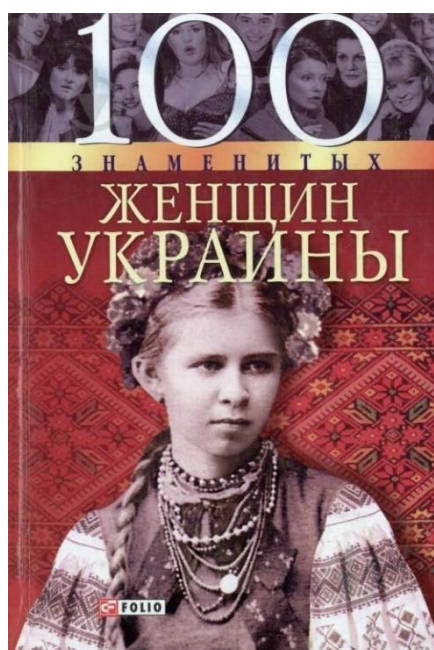
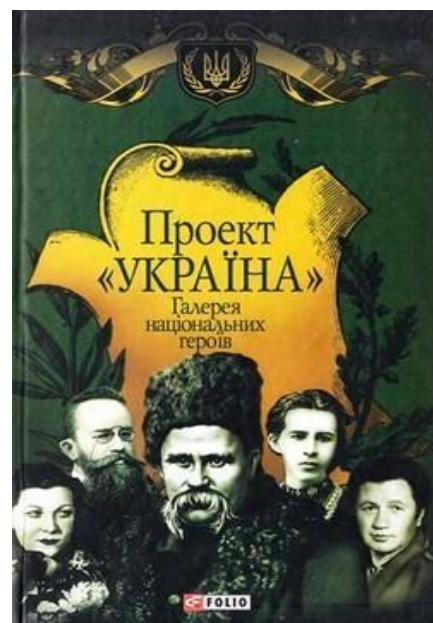
Пилипчук, Р. Я. Заньковецька Марія Костянтинівна / ред. кол. : І. М. Дзюба та ін. ; НАН України, НТШ // Енциклопедія сучасної України. – Т. 10 : 3 – Зор. – Київ, 2010. – С. 222–223.

Пилипчук, Р. Заньковецька М. К. (Адасовська М., за чоловіком Хлистова М., Заньковецька М. К. / Ростислав Пилипчук ; Олександр Клековкін (передм.); НВП «Видавництво «Наукова думка» НАН України» ; Львівський національний університет імені Івана Франка, Кафедра театрознавства та акторської майстерності // Історія українського театру (від витоків до кінця ХІХ століття). – Львів, 2019. – С. 12, 277–279, 283, 285, 286, 288, 291–294, 296, 301, 302, 305–309, 312–314, 316, 319–322.

Читати онлайн : <https://kultart.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/Pylypchuk-DRUK.pdf>

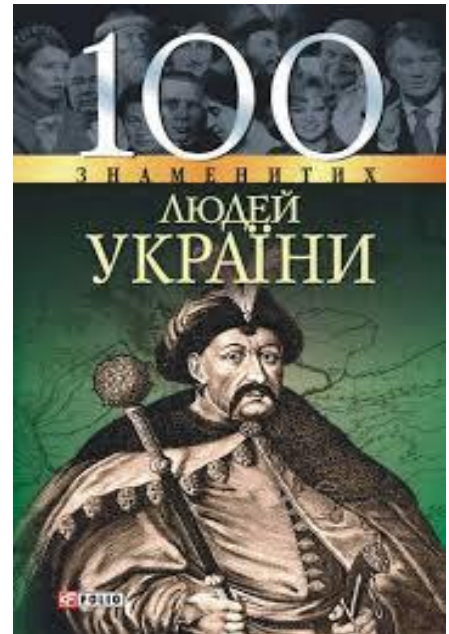
*Заньковецкая (Адасовская) Мария Константиновна (1854 – 1934) // Проект «Украина». Галерея национальных героев. – Харьков, 2012. – С. 392–393 : портр.

Про знамениту театральну актрису, першу народну артистку УРСР.

Заньковецкая Мария Константиновна : настоящее имя – **Адасовская Мария Константиновна (род. в 1854 г. – ум. в 1934 г.)** : знаменитая театральная актриса // 100 знаменитых женщин Украины. – Харьков, 2006. – С. 173–178.

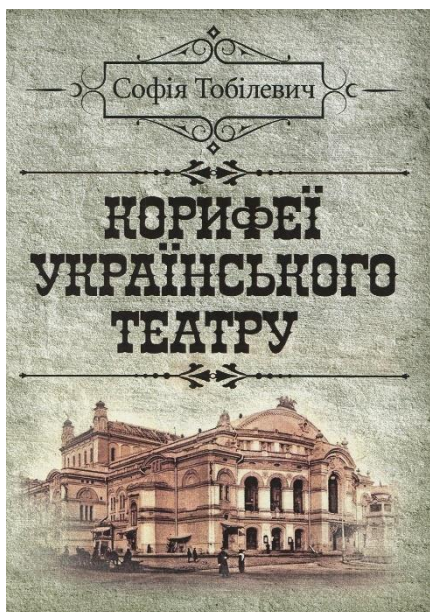
*Заньковецька Марія Костянтинівна.
Справжнє ім'я – Адамовська Марія
Костянтинівна : (нар. 1854 р. – пом. 1934 р.) //
Сто знаменитих людей України. – Харків, 2005. –
С. 156–160.

*Тарасенко, О. Марія Заньковецька :
Ніжинська Цвіркунка / Олесь Тарасенко //
Благословенне жіноче ім'я – Україна : жіночі
портрети країни. – Київ, 2021. – С. 59–64. : іл.

*Про Марію Заньковецьку (1854–1934),
видатну українську акторку, театральну діячку,
приму українського театру XIX – початку XX
століття.*

Тобілевич, С. М. К. Заньковецька / Софія Тобілевич // Корифеї українського театру / Софія Тобілевич. – Київ, 2019. – С. 17–20.

Зі збірки нарисів-портретів Софії Тобілевич – української акторки, фольклористки, дружини Івана Карпенка-Карого постає образ видатної діячки українського театру – Марії Костянтинівни Заньковецької.

***

Андрієвський, Л. Найяскравіше світило українського театру : (про перше в Україні дослідження психології творчості актора) : рецензія / Леонід Андрієвський // Українська культура. – 2017. – № 4. – С. 67–73 : іл., фото.

Стаття знайомить з книгою Володимира Корнійчука, в якій автор вперше дослідив психологічні особливості акторської творчості геніальної української актриси кінця XIX – початку XX століття Марії Заньковецької, проникнув у таємниці її сугестивно-гіпнотичного впливу на глядача, всебічно відобразив його в своїх роздумах, а також, використовуючи спогади сучасників та крапці здобутки новітніх дослідників, розкрив особливості її виняткового і дивовижного обдарування, колосальний арсенал сценічних виражальних засобів.

Бевзюк-Волошина, Л. На сцені та в житті : стиль Марії Заньковецької / Лілія Бевзюк-Волошина // Антиквар. – 2021. – № 3. – С. 72–76 : фото.

Якою була українська мода кінця 19 – початку 20 століть на прикладі стилю Марії Заньковецької.

Веселовська, Г. Маленька хазяйка великої долі / Ганна Веселовська // Український театр. – 2014. – № 4. – С. 48–51 : іл.

Про життя і творчість видатної української театральної актриси, народної артистки УРСР М. К. Заньковецької.

Жук, О. Заручена зі сценою : УМ" побувала на 160-річчі Марії Заньковецької в її київській квартирі і дізналася, що Чехов називав її «хохлацькою королевою», а Чайковський – «безсмертною» / Ольга Жук // Україна молода. – 2014. – 6 серп. (№ 113). – С. 12 : фото.

Призначення жінки, від якого відмовилася Марія – як Адамовська-Хлистова стала Заньковецькою і втекла від чоловіка – Кокетка, примадонна, матір і покинута циганка Аза.

Кавунник, О. У вінок пам'яті Марії Заньковецької / Олена Кавунник // Музика. – 2018. – № 5. – С. 39–40 : іл.

Про видатну українську театральну актрису Марію Заньковецьку та вшанування її пам'яті у Ніжині.

Ковпак, К. Таємниця одного портрета / Катерина Ковпак // Антиквар. – 2018. – № 3-4. – С. 50–53 : іл.

Про експертизу і атрибуцію фотографії, розписаної олійними фарбами, на якій зображено актрису М. Заньковецьку в ролі циганки Ази з вистави за М. Старицьким. Встановлено авторство українського фотографа А. Федецького.

Корнійчук, В. Ave, Maria! або Психологічні особливості акторської творчості Марії Заньковецької : театрознавче дослідження-есе / В. Корнійчук // Літературна Україна. – 2005. – 28 квіт. (№ 16) – 12 трав. (№ 18). – С. 8.

Кривда, М. Зірка, що з'являється раз на століття / Марина Кривда // Голос України. – 2021. – 7 жовт. (№ 191). – С. 16 : фото.

У статті йдеться про відому українську акторку Марію Заньковецьку.

Рожнятовська, О. Перлина українського театру : до 150-річчя від дня народження М. К. Заньковецької (1854–1934) // Календар знаменних і пам'ятних дат 2004 : III кв. – Київ, 2004. – С. 41–46.

У театральному вирі : [22 липня – 165 років від дня народження Марії Заньковецької] // Шкільна бібліотека. – 2019. – № 6. – С. 80 : фото.

Шекет, Ю. Марія Заньковецька : заручена зі сценою / Юлія Шекет // Жінка. – 2018. – № 7–8 (лип.-серп.). – С. 14–15 : фото, іл. – (Постаті).

Інтернет-ресурси:

Заньковецька Марія Костянтинівна [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія / Creative Commons Attribution-ShareAlike. – Електрон. дані. – Режим доступу:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BD%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%9A%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8F%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0 . – Назва з екрана. – Дата останньої правки : 11. 07. 2024. – Дата перегляду : 04. 08. 2024.

Ніжинська, Т. Марія Заньковецька : ціна таланту – особисте щастя [Електронний ресурс] / Тетяна Ніжинська // Big Kyiv : [сайт] . – Електрон. текст. дані. – Київ, 2015–2024. – Режим доступу : <https://bigkyiv.com.ua/mariya-zankoveczka-czina-talantu-osobyste-shhastyia/>. – Назва з екрана. – Дата публікації : 04. 08. 2021. – Дата перегляду : 15. 07. 2024.

Срібняк, Х. На сцені та в житті : стиль Марії Заньковецької [Електронний ресурс] / Христина Срібняк // Антиквар : [сайт]. – Електрон. текст. дані. – Київ, 2006–2024. – Режим доступу : <https://antikvar.ua/styl-mariyi-zankovetskoyi/>. – Назва з екрана. – Дата публікації : 03. 08. 2021. – Дата перегляду : 20. 07. 2024.

Терамає, Н. Фінський старт Марії Заньковецької [Електронний ресурс] / Наталія Терамає // Локальна історія : [сайт]. – Електрон. текст. дані. – Львів, 2020–2024. – Режим доступу : <https://localhistory.org.ua/texts/statti/finskii-start-mariyi-zankovetskoyi/>. – Назва з екрана. – Дата публікації : 17. 05. 2021. – Дата перегляду : 20. 07. 2024.

Шевелева, М. Марія Заньковецька – безсмертна зірка українського театру : гордовитим мовчанням відповіла Олександрю III на пропозицію стати до роботи в імператорському театрі [Електронний ресурс] / Мар'яна Шевелева // Український інтерес : ГО : [сайт]. – Електрон. текст. дані. – Київ, 2016–2024. – Режим доступу : <https://uain.press/blogs/1066551-1066551>. – Назва з екрана. – Дата публікації : 04. 08. 2024. – Дата перегляду : 04. 08. 2024.

Зміст:

Від укладача	3
Схід зірки	4
Розквіт таланту	7
Нечуваний успіх	12
Кохання з присмаком драми	14
Сорок років тріумфу	16
Подвижниця театру	18
Незабутня	20
Меморіальний Будинок-музей Марії Заньковецької.....	22
Музей М. Заньковецької в с. Заньки.....	23
Національний Академічний Український драматичний театр ім. М. Заньковецької.....	25
Бібліографічні джерела	26
Інтернет-ресурси	38